

Kalotaszeg dallamvilága

Szerelmi dalok

I. A műsor összeállításának szempontjai

Néptáncos múltamnak köszönhetően kialakult bennem a népzene iránti szeretet. 16 évnyi táncos tapasztalat elegendő bátorságot adott ahhoz, hogy kimerjek állni nagyobb közönség elé énekelni (egyedül), ezért jelentkeztem idén, először a Tudományos Diák Konferenciára. Sokszor szerepeltem népdaléneklési versenyeken, melyekre mindig tudatosan és maximális erőfeszítéssel készültem. Számos tájegységhez tartozó népdalcsoportot énekeltem már.

A kalotaszegi dalcsoport, melyet a Tudományos Diákköri Konferenciára összeállítottam, a magyar népdalok legnépesebb csoportjába, a szerelmi dalok csoportjába tartozik. Ez a csoport őrzi a legrégebbi, legszebb költői alkotásokat, melyek számos népdalunk szövegének is forrásává vált. „Előadásuk nem kötődik meghatározott alkalmakhoz. Szerelmi népdalaink nagyobb része a bánatos, a be nem teljesült szerelemről, a kényszerű elválásról szól.”¹

A népdalok kiválasztásánál törekedtem minél pozitívabban megragadni a témát, tehát a népdalcsoport a boldogtalanságtól a boldogság felé halad. A dalok témája az árvaság a magányosság. Régen, ha az ember szerelmes lett, de nem volt rangja, nem volt vagyona, a szülők nem engedték a frigy kötését. A dalcsoportban is felfigyelhetünk erre a jelenségre, érzésre, amikor hiába szereti a lány a párját, nem lehet az övé. Az énekek hangneme is megegyező, hiszen mindegyik moll jellegű.

Nagy szerepet játszott az összeállításban a tempó. Igyekeztem úgy felépíteni ezt a dalcsoportot, hogy a lassú ének fokozatosan gyorsuljon, hiszen, ezáltal a kalotaszegi táncrendet is tudom tükrözni, mert ott is a lassúból a gyors felé tartó folyamatot figyelhetjük meg. A dalcsoportban található új és régi stílusú ének is. Megfigyelhető a különbség a két stílus között, új stílusú szerelmi dalok sokkal díszítelenebbek, tárgyilagosabbak, erőteljesebben „közli” jellegűek, vallomásaik rövidebbek, mint a reneszánsz képekkel, hasonlatokkal élő régi stílusúak.

¹ Kiszely István: A magyar nép őstörténete.

II. Az előadói koncepció leírása

A kalotaszegi dalcsozor összeállításának első lépéseként szakirodalom felkutatására, feldolgozására került sor, melyben igyekeztem Kalotaszeg sajátosságainak, jellegzetességeinek alapos tanulmányozására.

A szakirodalom feldolgozása után a dalok kiválasztására került sor, szem előtt tartva a fokozatosság elvét. Fontos kritérium volt az eredeti gyűjtések felkutatása is. Számos felvétel meghallgatása után következett annak a négy dalnak a meghatározása, kiválasztása, mely mind a szöveg, mind a dallam tekintetében leginkább tükrözi a kalotaszegi tájegység jellegzetességeit.

Kalotaszeg zenei hagyományaiban, népzenejében megjelenő tipikus műfaj a „nagyreszt régi stílusú keserves és hajnali nóta.”² Ez kiinduló pontot jelentett a csokor összeállításánál. További szempontként az új stílust képviselő, a hagyományos magyar táncstílust megtestesítő műfaj, a csárdás jelent meg. E két műfaji sajátosság határozta meg a kalotaszegi dalcsozor összeállítását.

III. A műalkotás történeti és elméleti kontextusának tisztázása

Kalotaszeg elhelyezése, elhelyezkedése:

A magyar nyelvterületet 5 nagy tájegységre tagoljuk néprajzi szempontból: Dunántúl, Alföld, Felvidék, Erdély és a Keleti-Kárpátok vonulatain Moldva. Ezen nagy tájegységen belül megkülönböztetünk további altájegységeket is.

Kalotaszeg tájegység részben Romániában, részben Erdélyben a valamikor Magyar Királyság területén, Kolozsvártól nyugatra helyezkedik el. Északról és keletről a Mezőség, délről Aranyosszék, nyugatról Biharmegye határolja. Kalotaszeghez tartozónak tekintjük a Kapusvidéget és az Ármeneti-vidéket is Kolozsvár környékén. Területileg három fő részre osztható: a Felszeg a nyugati havasoknál, az Alszeg az Almáspatak mentén és a Nádasmente Kolozsvárhoz közel. Kalotaszeg, a nyugat-Románia olyan magyarlakta területeinek egyike, mely a régi erdélyi magyar népi hagyományok őrzője. Nevét a honfoglaló magyarok itt letelepedett Kalota nemzetségéről kapta.

² György-Horváth László: A magyar népzene stílusjegyei és dialektusai.

Kalotaszegi viselet jellemzői:

Kalotaszeg színpompás népviselete, az egyik legszínesebb, legművészebb a magyar viselet között.

Gyarmathy Zsigáné- aki szerint: „... Talán akkor a legszebb, a legragyogóbb a kalotaszegi népviselet, amikor a nép tömegesen, ünnepi díszben a templomba megy. Az utca földje mintha csak lángolna a piros csizmá bíborától, a napsugár pedig sziporkázó fényben törik meg a gyöngyös párták fehér haván...”³

Nőknél a hajviselet és a fejrevaló koronkénti megkülönböztetésében meghatározó. A kislányok kétfonatos, tyukosiba font haját a nagylányok pedig egyfonatos, egytyikásat hordtak, a fonat végére, piros szalagot kötöttek. A férjhezmenetel után kontyban hordták a hajukat. A kalotaszegi női viselet ünnepi darabja a párta, melyet a konfirmációtól a lakodalomig viseltek. Felkontyolás után az asszonyok fejrevalója a főkötő lett, mely cifra, gyöngyökkel díszített és fekete színű. Mezei munkában a nők szalmakalapot viseltek. Viseletükre jellemző a bő ing elejének, hátának és ujjának ráncolása, melyek a nyaknál gallérba, a karon kezelőbe voltak összefogva. A szoknyák sorrendje a következő volt: az alsószoknyának megfelelő pendely, melyet házi kendervászonból készítettek; a derék domborítására szolgáló farpárna. A pendely és a farpárna fölé került a muszuly, mely bő, ráncba szedett lepelszerű hátsóköpeny, mely elől nem ért össze. Két alsó csücskét derékon a kócba dugták. A kalotaszegi szoknyaviselet másik jellegzetes darabja a fehér gyolcsfersing, vagyis ünnepi selyem, szatén illetve karton anyagból készült fersing szoknya. Ennek egyik változata a lájbisfersing, amely alá réklit, könnyű inget, alsószoknyát, fölé pedig szövet vagy gyolcskötényt vettek. A felsőruhadarabok egyik legszebb eleme a csipkés vagy gyöngyös mellrevaló. A teljes öltözkészlethez tartozott még a kettéhajtott, jobb karon hordott gyapjúkendő.

A kalotaszegi nők puhaszárú ráncostorkú vagy keményszárú gömbölyű orrú csizmát hordtak.

³ <http://kalotaszeg.mindenkilapja.hu/html/18047193/render/kalotaszegrol> (2014.12.03.)

Kalotaszeg dallamvilágának, táncának jellemzői:

Kalotaszeg előadásmódját erőteljessége, elevenisége és a hangszeres zene fejlettsége különbözteti meg a többi dialektustól. Legjellemzőbb tulajdonsága a különleges hangszín, ami a feszített gégeállással való éneklésnek köszönhető. Dalainak, zenéinek változatos ritmikája és az asszimetriára való hajlam teszi különlegessé ezt a tájegységet. Sok helyen és sok hanggal szeretnek díszíteni, ez azonban mégsem zsúfolt és nem is véletlenszerű. Szívesen hagynak aránylag hosszabb dallamrészeket teljesen díszítés nélkül. Nem ritka, hogy például az első sornak csak az utolsó szótagját díszítik, de azt nagyon gazdagon. Feltételezhető, hogy ez a gazdag díszítés kapcsolatban van a vidék fejlett hangszeres kultúrájával. A hegedű és ének hagyományosan együtt szólal meg különböző családi és közösségi ünnepeken. A dalokat ilyenkor a hegedűsök virtuóz figurákkal, cifrázatokkal látják el. Az énekelt díszítéseket variálják, átfogalmazzák, ami aztán visszahat és megszilárdul az énekelt változatban is.

Kalotaszeg táncvilágja nem olyan régies, mint más erdélyi népcsoportoké, de bizonyos táncfajták legfejlettebb formáit épp itt találjuk meg. A kalotaszegi táncok csúcsát a régi stílusú legényes jelenti, amit ma már nem mindenki táncol. A lányok a legényes alatt kis zárt körbe kapaszkodva (karikázó) „csoszognak”, „tropotyolnak”. A férfiak már kevesebbet figurálnak, de a nőket megforgatják a karjuk alatt, akik meglehetősen virtuóz forgók. Friss csárdásnak a tempója gyors. Régebben a csárdás is lassúbb és gazdagabb volt. A verbunk jellegzetes dallamait Kalotaszegen a lakodalmi udvarinduló és lassú csárdás kíséretként használják.

Az általam összeállított dalcsokor bemutatása:

Az általam összeállított kalotaszegi szerelmi dalcsokor négy népdalt foglal magában, melyek fokozatosan gyorsuló tempóban jelennek meg. A dalokat összeköti a téma, a hangneme, a hasonló ambitus (hangterjedelem), és egyfajta pozitív irány, a boldogtalanságtól a boldogság felé haladás. A dalok tempójával és összeállításával a kalotaszegi táncrendet is tudjuk követni, hiszen ott is a lassúból a gyors felé tartó folyamatot figyelhetünk meg.

1. Árva vagyok...

Sánta ritmusú, hajnali nóta, ami a táncszüneteket kitöltő műfaj. Új stílusú, gazdagon díszített. Tartalmát tekintve az árvaságról és a magányosságról szól.

2. Villás farkú fecske...

Csárdás, tempója már gyorsabb, ami feszes tempónak felel meg. Szintén új stílusú, díszítetlen. Ebben az énekben a lány kiseretett a párjából és a kapcsolatuk a szakítás fele halad.

3. Ha meguntál édesanyám...

Lassú csárdás. A dal oktávugrással kezdődik, amellyel kitűnik a többi ének közül, hiszen ez különlegessé teszi. Ez azonban már egy régi stílusú ének, amelynek dallamvonala ereszkedik. Ebben az énekben utalhatunk arra, hogy a régi világban nem ahhoz adták a lányukat a szülők, akit ő szeretett, hanem akit a szülők választottak, hiszen ezt nagymértékben befolyásolta a vagyon és a rang. A gyermek elfogadja a szülei döntését, és lemond a szerelméről.

4. Hervad az a rózsza...

Friss csárdás. Alacsony szótagszám jellemzi, ennek köszönhetően rövidebb a népdal, viszont úgy érezzük, hogy hosszabb is, hiszen hamarabb vége lesz. Ebben az énekben a szerelmet a boldogságot megtalálja a lány.

Felhasznált szakirodalom:

1. Balassa Iván-Ortutay Gyula (1980): Magyar Néprajz, Corvina Kiadó, Budapest
2. Kodály Zoltán (1951): A magyar népzene, Editio Musica Kiadó, Budapest
3. Bodza Klára Paksa Katalin (2004): Magyar népi énekiskola 1. Hagyományok Háza, Budapest
4. Dömötör Tekla – Hoppál Mihály – Tátrai Zsuzsanna – Paládi-Kovács Attila (szerk.) (1990): Magyar néprajz VI., Akadémiai Kiadó, Budapest
5. György-Horváth László: A magyar népzene stílusjegyei és dialektusai.
http://www.google.hu/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CB8QFjAA&url=http%3A%2F%2F109.74.55.19%2Ftananyagok%2Ftananyagok%2FA%2520magyar%2520n%25C3%25A9pzene%2520st%25C3%25ADlusr%25C3%25A9tegei%2520%25C3%25A9s%2520dialektuster%25C3%25BCletei.pdf&ei=c3h_VJT8NsnkaK3jgfgN&usg=AFQjCNGbR84C-kRJ-rfbK4-8To8476Q1IQ (Letöltve: 2014.12.03.)
6. Kiszely István (2001): A magyar nép őstörténete. Egyetemi tankönyv és tanári segédkönyv. Magyar Ház Kiadó, Budapest

IV. A produkció részletes leírása:

A kalotaszegi dalcsockrom a tájegységre jellemző két műfaji sajátosságra épül, a hajnali nótára és a csárdásra, melynek mind a két típusa a lassú és a friss csárdás is megjelenik.

Hajnali nóta: Árva vagyok

A dal három versszakból áll, sánta ritmusú, moll jellegű. Díszítését tekintve nem zsúfolt, a sorok végén halljuk őket. Témáját tekintve az árvaságról, magányosságról szól. Tempója lassú.

Árva vagyok, a jó Isten is látja,
árvaságom minden madár siratja,
örüljek-e, búsuljak-e, búsuljak-e, nem tudom,
lesz-e nékem még valaha vígnapom.

Hogy ki tudnám panaszkodni magamat,
ha volna, ki meghallgassa a szavamat.
Minden búmat, bánatimat, bánatima kisírnám,
hejj, csak az fáj, hogy nem szeretsz igazán.

Nem tudja azt senki csak a jó Isten,
milyen bánat nyomja az én bús szívem.
Ha ki jönne, tenger lenne, tenger lenne belőle,
elborítná a világot örökre.

Csárdás: Villás farkú fecske...

A második ének tempója már gyorsabb, amit feszes tempó jellemez, két versszakból áll. Témáját tekintve csalódottság, a szerelem elmúlásáról szól.

Villás farkú fecske, fel szállott a levegőbe,
nem láttad-e a régi babámat az este?
Láttam bíz én az inaktelki selyem réten,
a kesely lábú lovát, legeltette kötő féken.

Mikor hozzád jártam, babám mindig álmos voltál,
szóltam hozzád, de te mindig elaludtál.

Már ezután kialúhatod magadat,
mert nem ölelem által a vékony karcsú derekadat.

Lassú csárdás: Ha meguntál édesanyám...

A harmadik ének egy lassú csárdás, ami oktávugrással kezdődik, mely kitűnik a többi dal közül. Mindez különlegessé teszi az éneket. Dallamvonala ereszkedő, ezáltal egy régi stílusú dalról beszélünk. Témáját tekintve megjelenik benne a régi hagyományos paraszti élet házasodási szokása, amikor is nem ahhoz adták a lányokat, akikbe ők beleszerettek, hanem ahhoz, akit a szülők kiválasztottak, hiszen meghatározó volt a rang és a vagyon. A lemondás, a beletörődés érzése határozza meg a dal tempóját is. A második versszakban a megcsalásról is szó esik, hiszen egy kapcsolatnak nem csak akkor lehet vége, ha a szülők elválasztják őket.

Ha meguntál édesanyám, édesanyám tartani,
Vigyél engem a vásárba eladni.
Adjál oda a legelső kérőmnek,
Mért nem adtál az első szeretőmnek.
Adjál oda a legelső kérőmnek,
Ha nem adtál az első szeretőmnek.

Azt gondolod régi babám, régi babám megcsaltál,
Pedig engem meg se szomorítottál.
Megcsaltad te régi babám magadat,
Mért nem találsz nálamnál igazabbat
Megcsaltad te régi babám magadat,
Kivel cserélted fel a galambodat.

Friss csárdás: Hervad az a rózsza

Az utolsó éneknek a tempója már friss. Alacsony szótagszáma révén rövidebbnek tűnik, de úgy érezzük, hogy gyorsabb, hiszen hamarabb vége lesz. Ez az ének azt sugallja, hogy a mindenkinek meg van a párja, előbb vagy utóbb rá talál a boldogság.

Hervad az a rózsza, kinek töve nincsen,
hervad az a barna kislány kinek szeretője nincsen.
Hervad az a piros barna kislány kinek szeretője nincsen.

Széna van az ólban a szénatartóban,
megcsókollak édes rózsám, sejj a pitvar ajtóban.

A negatív irányból a pozitív irány felé haladunk. Sok mindenen megy keresztül egy ember, de
a végén minden jóra fordul, mint ahogy az ének végén is történt.